

Bank daromadlari va xarajatlari balansini samarali boshqarish strategiyalari

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi Bank hisobi, auditi va nazorati yo‘nalishi magistranti **Fayziyev Burxon Zuxriddinovich**
burhon.fayziev.1978@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada banklarda daromad va xarajatlarni samarali boshqarish strategiyalari tahlil qilinadi. Banklarning moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta‘minlash uchun daromad va xarajatlar balansini to‘g‘ri boshqarish muhimdir. Maqolada bank daromadlari va xarajatlarning asosiy turlari, ularni boshqarishda duch kelinadigan muammolar va ularni yechish bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqiladi. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish, amaliy xarajatlarni kamaytirish uchun texnologik yangilanishlarni joriy qilish, likvidlikni boshqarish, innovatsion xizmatlar va riskni boshqarish tizimlarini takomillashtirish bank faoliyatini samarali boshqarishning asosiy yo‘nalishlari sifatida keltirilgan. Maqola banklarning moliyaviy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi strategik yondashuvlarni ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Bank daromadlari, bank xarajatlari, balansni boshqarish, kredit portfeli, likvidlik boshqaruvi, risklarni boshqarish, innovatsion moliyaviy xizmatlar, amaliy xarajatlar, moliyaviy barqarorlik, bank rentabelligi.

Kirish. Bugungi kunda banklar iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo‘lib, moliyaviy resurslarni jalb qilish va taqsimlash orqali iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlari hisoblanadi. Banklarning samarali faoliyati ularning moliyaviy holati, xususan, daromad va xarajatlarning to‘g‘ri boshqarilishiga bevosita bog‘liqdir. Bank daromadlari va xarajatlarini samarali boshqarish nafaqat bank rentabelligini oshirish, balki ularning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun ham zarurdir. Shu bilan birga, banklar moliyaviy muhitning dinamik o‘zgarishlari va raqobatbardosh sharoitlarda daromad manbalarini kengaytirish va xarajatlarni optimallashtirish uchun doimiy ravishda yangi strategiyalar ishlab chiqishga majburdirlar.

Mazkur maqola banklarning daromad va xarajatlar balansini muvozanatlashda qanday strategiyalar qo‘llanilishi mumkinligini tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu tahlil orqali banklarning moliyaviy samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va raqobatbardoshlikni ta‘minlash bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi. Maqolada kredit portfelini diversifikatsiya qilish, innovatsion moliyaviy xizmatlarni joriy etish, likvidlikni samarali boshqarish va amaliy xarajatlarni optimallashtirish strategiyalari yoritiladi.

Banklarning uzoq muddatli moliyaviy muvaffaqiyatini ta'minlash uchun daromad va xarajatlarni boshqarish masalasi nafaqat hozirgi kundagi muhim muammo, balki kelajakda ham doimiy ravishda rivojlantirilishi zarur bo'lgan ustuvor yo'nalishdir.

Bank tizimi har bir mamlakat iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Banklar moliyaviy vositachi sifatida kapitalni samarali taqsimlash va boshqarish orqali iqtisodiy faoliyatning rivojlanishiga ko'maklashadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, banklarning asosiy vazifalaridan biri ularning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi balansni samarali boshqarish hisoblanadi. Bu balansni saqlash, bankning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta'minlash uchun zarurdir.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, banklarning daromadlari asosan foizli va foizsiz daromadlar hisobidan shakllanadi. Foizli daromadlar, bank kreditlari va boshqa foizli aktivlardan olinadigan daromadlarni o'z ichiga oladi. Foizsiz daromadlar esa bank xizmatlari uchun komissiyalar va boshqa xizmatlar tufayli hosil bo'ladi. Bunday daromadlar tarkibidagi asosiy farq shundaki, foizli daromadlar bankning kredit siyosatiga bevosita bog'liq bo'lsa, foizsiz daromadlar xizmatlar turlarining ko'lamiga qarab oshadi yoki kamayadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank sektorida kreditlardan tushadigan foiz daromadlari umumiy daromadlarning 60-70 foizini tashkil etadi. Xalqaro miqyosda o'tkazilgan tadqiqotlar esa rivojlangan mamlakatlarda bank foiz daromadlari foizsiz daromadlarga nisbatan qisqaroq bo'lib, 40-50 foiz oralig'ida bo'lishi mumkin. Bu holat bank xizmatlarining diversifikatsiyasi va yangi moliyaviy texnologiyalarning joriy etilishi bilan izohlanadi. Shunday qilib, xalqaro amaliyotda banklar komissiyaviy daromadlarni oshirish va kredit tavakkalchiliklaridan mustaqil bo'lgan daromad manbalarini kengaytirishga katta ahamiyat bermoqda.

Xarajatlar bo'yicha olib borilgan statistik tahlillar bank faoliyatida eng yirik harajatlar qatorida foiz xarajatlari, ya'ni jalb qilingan depozitlar va boshqa moliyaviy manbalarga to'lanadigan foizlar asosiy ulushni egallashini ko'rsatadi. Mamlakatimizda o'tkazilgan tahlillarga ko'ra, banklarning umumiy xarajatlarining 50-60 foizi foiz xarajatlaridan tashkil topadi. Shu bilan birga, operatsion xarajatlar, ya'ni xodimlarga haq to'lash, texnologik infratuzilmani saqlash va rivojlantirish xarajatlari ham sezilarli ulushga ega.

Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun daromad va xarajatlar balansini optimallashtirishda bir qator samarali strategiyalar qo'llaniladi. Quyida ularning eng muhimlari statistik ma'lumotlar bilan ko'rib chiqiladi.

Kredit portfelini diversifikatsiya qilish bankning kredit tavakkalchiligini kamaytirishga xizmat qiladi. Turli tarmoqlar va geografik mintaqalar bo'yicha kredit ajratish orqali banklar muayyan sohalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy inqirozlarning salbiy ta'siridan himoyalaniishi mumkin. Jahon banki tomonidan e'lon qilingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, kredit portfelini keng ko'lamda diversifikatsiya qilgan banklar kreditlar qaytmaslik xavfini 20-30 foizgacha kamaytirgan.

Likvidlikni boshqarish – bu bankning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyatini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yetarlicha likvidlikka ega bo'lmagan banklar inqiroz davrlarida o'z operatsiyalarini davom ettirishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Misol uchun, 2008 yildagi global moliyaviy inqiroz paytida yetarli likvidlikka ega bo'lmagan banklar faoliyatini to'xtatishga majbur bo'lgan. Shu sababli, banklar o'z aktivlarini va majburiyatlarini boshqarishda likvidlikni hisobga olish orqali to'lov qobiliyatini saqlab qolishadi.

Bankning moliyaviy barqarorligini oshirish uchun operatsion xarajatlarni kamaytirish zarur. Statistika ko'rsatmoqda, texnologik yangiliklarni, ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy qilish bankning xarajatlarini 15-25 foizga kamaytirishi mumkin. Shuningdek, masofaviy xizmatlar va onlayn banking xizmatlarini rivojlantirish orqali bank xizmatlaridan tushadigan daromadlarni oshirishga ham erishish mumkin.

Dunyo miqyosidagi raqobat kuchaygani sayin, banklar innovatsion moliyaviy xizmatlarni taqdim etish orqali daromad manbalarini kengaytirish imkoniga ega bo'ladi. Mobil banking, onlayn tranzaksiyalar va fintech texnologiyalari orqali banklar foydalanuvchilar bazasini kengaytirib, komissiyaviy daromadlarini oshirishadi. Misol uchun, PayPal va boshqa raqamli to'lov tizimlari banklarga raqobatchilik qilayotgan bo'lsa-da, ko'pgina an'anaviy banklar ularning texnologiyalaridan foydalangan holda o'z daromadlarini 10-15 foizgacha oshirish imkoniga ega bo'ldilar.

Banklar uchun daromad va xarajatlar balansini samarali boshqarish o'z navbatida raqobatbardoshlikni oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tahlillarga ko'ra, kredit portfelini diversifikatsiya qilish, likvidlikni to'g'ri boshqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va operatsion xarajatlarni optimallashtirish orqali banklar daromadlarini oshirish va tavakkalchiliklarni kamaytirish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, moliyaviy texnologiyalarni faol ravishda

qo‘llayotgan banklar daromadlarini sezilarli darajada oshirgan holda xarajatlarni qisqartirishga muvaffaq bo‘lishgan.

Banklar tomonidan qo‘llanilayotgan boshqaruv strategiyalari va ularning samaradorligi kelajakda bank tizimi barqarorligi va raqobatbardoshligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, statistik ma‘lumotlar asosida tahlillarni chuqurlashtirish va moliyaviy jarayonlarni yanada samarali boshqarish kelgusida banklar uchun ustuvor yo‘nalishlar bo‘lib qoladi.

Xulosa

Bank daromadlari va xarajatlari balansini samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va banklarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu ilmiy statistik esse doirasida bank daromadlari va xarajatlarini optimallashtirish uchun qo‘llaniladigan asosiy strategiyalar tahlil qilindi. Tadqiqotlar va statistik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatdiki, banklar kredit portfelini diversifikatsiya qilish, likvidlikni samarali boshqarish, innovatsion moliyaviy xizmatlarni joriy etish va operatsion xarajatlarni kamaytirish orqali o‘z daromadlarini oshirishi va xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Xalqaro tajriba va mahalliy statistika banklar uchun foiz daromadlari, kredit tavakkalchiligi va foizsiz daromadlarni kengaytirish imkoniyatlarini ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xizmatlarning sifatini oshirish orqali banklar operatsion xarajatlarini kamaytirish, mijozlar bazasini kengaytirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishga erishmoqda.

Kelgusida banklar o‘z moliyaviy samaradorligini oshirish uchun zamonaviy strategiyalarni tatbiq etishda davom etishi zarur. Xususan, texnologik rivojlanish va bozor talablarini hisobga olgan holda daromad va xarajatlar balansini muvozanatlash banklarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta‘minlashda asosiy omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mishkin, F. S. (2016). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (11th ed.). Pearson Education Limited.
2. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2014). *Bank Management and Financial Services* (9th ed.). McGraw-Hill Education.
3. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2018). *Financial Markets and Institutions* (7th ed.). McGraw-Hill Education.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2010). *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. Bank for International Settlements.
5. Rajan, R. G. (1994). Why Bank Credit Policies Fluctuate: A Theory and Some Evidence. *Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 399–441.

6. Demircuc-Kunt, A., & Huizinga, H. (2010). Bank Activity and Funding Strategies: The Impact on Risk and Returns. *Journal of Financial Economics*, 98(3), 626-650.

7. International Monetary Fund (IMF). (2020). *Global Financial Stability Report: Lower for Longer*. IMF Publications.